

Дитинство Тараса

Дмитро Красицький

Коротенькі оповідання про дитинство Тараса Шевченка
Обрані оповідання (фрагменти)

ПЕРШИЙ ДЕНЬ У ШКОЛІ

Сонце сьогодні неначе і сходило не так, як завжди. Не встигло воно зазирнути крізь шибку в хату, як Тарас схопився з постелі, нашвидку одягся. Мати обдарувала його посмішкою. Вона говорила, ніби співала. Слова її були такі ласкаві, ніжні. Блакитні очі світилися, зморшки розходилися, і обличчя ставало зовсім молодим. Мати метушилась, бо ж сьогодні синок уперше йде до школи, до дяка Рубана в науку.

Ось і дід Іван переступив поріг. Поздоровкався.

— Ну, гаразд. Я бачу, що Тарас уже зібрався. То, може, підемо, щоб не спізнитись.

Тарас тільки цього й чекав. Мати пригостила йому чуба, одягла нову шапку, куплену у Вільшаній, почепила через плече торбу, куди вкладено Тарасів скарб — буквар.

— Щастя тобі, синку, з легкої руки діда Івана, щоб добре вчився!

...Дід Іван міряв ковінькою вулицю, швиденько прямуючи понад ярмом до вигону. Тут стояла самотньою хата дяка Рубана, якого по-вуличному дражнили Совгир. І справді, він був дуже схожий на кріпака Совгиря... такий самий на зріст, з такою ж кудлатою бородою, з такими ж сірими підсліпуватими очима.

Побачивши через вікно Івана Шевченка, що з хлопцем прямував до школи, дяк вийшов їм назустріч.

— Здоровенькі були, з понеділком вас! — привітався дід. — Оце я вам, пане дяче, в науку хлопця привів.

— А, це син Григорія Шевченка? Запримітив, запримітив. Це той, що співав "Лугом іду, коня веду"? Добрий співак, добрий...

Дяк дивився на Тараса, а той стояв, жужмив у руках шапку, не знаючи, де діти очі, куди сховати руки.

— Ну, коли так, приймаємо до школи.

Дяк причинив двері й пропустив Тараса у сіни:

— Заходь, заходь до хати. Там уже є такі, як ти.

Тарас із сіней пройшов у невеличку хату. Посередині стояв стіл з двома ослонами. Попід стіною — лави. Ліворуч — піч без запічка, невеличкий мисник, а в кутку згори й донизу ікони: одні чорні, аж важко розібрати, що на них намальовано, інші блискучі, як у церкві.

Хлопці раділи, що прийшов Тарас, а найбільше зрадів Данило Бондаренко, вірний його друг. Вони одразу ж зчинили лемент, сперечаючись між собою, де сяде Тарас.

Школа могла вмістити з десяток учнів, хоч у селі була не одна сотня хлопчаків. Дівчат зовсім не вчили.

Прочинились двері, і в хату увійшов дяк Павло Рубан. Тарас стояв серед хати, а хлопці поприлипали до ослонів, схилились над столом. Куди сяде Тарас?

— Даниле, посунься! Оце твоє місце, сідай! — промовив дяк до Тараса, і урок почався.

— Аз! Буки! Веді!

Важка грамота, а дід наказував: приглядайся уважно, запам'ятовуй.

Тарас із чумаками в степу

— Завтра їдуть чумаки в Єлисаветград, яблука з панського саду на продаж повезуть... І ми свої повеземо. — говорив батько. — Поїдеш і ти зі мною. Добре?

— Добре, добре, татуню!

Скільки верст проїхали довгої дороги! Тарас очей не зводив з краси зеленого степу, перелісків, сіл, уквітчаних садами...

У Єлисаветграді спродалися швидко, бо товар добрий. Ще зарані вертала чумацька валка додому.

Їхали степом. У синяві неба зрідка плавали білими острівцями хмарки. Підпадьомкали перепелиці. Вільно ступали сірі воли, рипіли вози та ярма. Єлисаветград лишився ген-ген далеко позаду...

За продані яблука купили хліба — в Кирилівці цього року був великий недорід. Прийде зима — голодуватимуть люди.

Їхали поволі. Хто мугикав пісню, хто сидів мовчки, зажурений, думаючи про те, як прохарчувати діток у такий важкий рік.

Тарас сидів із батьком на возі, поганяв воли і весь час дивився на неозорий степ і чорні переліски, що тяглися геть по обрію Херсонського краю на Київщину.

Велике червоне сонце припало до землі. Небо запалало червоно— рожевим полум'ям. Чумаки з'їхали з дороги, розпрягли воли й пустили в степ на пашу. Вітер із краю в край гонив зелену хвилю по отаві.

Розставили чумаки триноги біля возів, підвісили казанки, розклали багаття. Через пів години кипів куліш, шкварчало сало на вогні в ринці. Чумаки сиділи круг багаття, курили люльки, гомоніли і все позирали на казанок. Тарас бігав по степу, рвав суху траву і підкладав у вогонь.

Повечеряли і тут же полягали покотом, а між чумаками й Тарас.

...Деся на могилі прокричав пугач.

— О, сторож озався на могилі! Розповідають, що тут було велике бойовище: козаки з татарами бились. Багато полягло козацьких голів і бусурманів, не перерахувати. Степ був залитий кров'ю... Козаків зібрали потім і в тій великій могилі поховали, а бусурмани так і погнили в степу.

Батько цікаво розповідав про козацькі часи, про волю, про битви. Слухав Тарас,

слова не пропускав. А коли батько доказав, він ще довго не міг заснути — усе могили ввижались.

Вітрець шелестів листям, шумів стен... Тарас заплющував очі, прислухався, і йому здавалось, що ніби й справді щось шепотіло, ніби збиралась козацька рада.

Настала тиша. Молодий чумака, що пас воли, тужливо співав:

Ой у полі могила з вітром говорила:

*Повій, вітре, ти на мене, щоб я не чорніла,
Щоб я не чорніла, щоб я не марніла,
Щоб на мені трава росла, та ще й зеленіла!..*

І пісня котилася ген-ген широким степом... На сіні скрутився калачиком Тарас. Він спав, і снівся йому бій козаків із бусурманами.

У бур'яні

Уперше за все літо Тарас дома сьогодні — громадську отару погнав хлопець Погрібного. Тарас не знав, що робити, де подітись, адже без роботи не звик сидіти. На полі то вівці треба перегнати на кращу пашу, то на водопій погнати, — завжди є якась робота, а вдома мачуха лається, бурчить. Та хіба це первина? Тарас мовчки поснідав, узяв книжку, олівці, папір і вийшов у садок.

Навколо все заросло бур'яном, що хоч вовка ховай.

"Ех, немає нашого батька! Хіба були б такі бур'яни? Батько, бувало, ночі недоспить, за всім догляне. У садку завжди було чисто прибрано. А копанка? Час від часу батько її теж чистив, а тепер ряскою вкрилась, жабуринням, самі жаби плавають".

Тарас зайшов у вишняк. Навколо могили матері, мабуть, Ярина прибрала. На горбку росли квіти: голубі, сині, аж чорні. Квіти схилили голову, ніби сумували в зелені трав.

Тарас заліз у гущавину бур'янища. Дістав аркуш паперу, олівці.

Що ж його намалювати? Подумав. Квітка в зелені, друга... Приліз на квітку петрик, прилетіло сонечко і теж сіло па квітку. Сиділи, грілися проти сонця, ніби нюхали пахощі. Тарас швиденько переносив їх на папір. Петрика встиг намалювати, а сонечко полетіло. А от солдатик — червона кузька — задрімавши проти сонця, навіть вусиками не водить. Тарас миттю його намалював. З гущавини бур'яну скочив коник. І тільки хотів він знову стрибнути, як Тарас накрив його долонею, спіймав.

— Чого ти, дурню, мене боїшся? Я ж тобі не пан. — Розглядав голову, крильця коника, його великі банькуваті очі... Чудно, як воно все розподіляє природа: одному — стрибати, другому літати, третьому — лазити.

Тарас знайшов нитку і прив'язав коника до бур'янини. Так з ниткою й намалював, та ще й надписав: "Стрибунець у полоні в Тараса".

— Тарасе, Тарасе! І куди це він дременує? — почувся сердитий мачушин голос.

Тарас мовчав, бо саме на квітку сіла бджілка.

Він довго малював у бур'яні. Тільки надвечір вернувся до хати.

Тарас любив птахів

Літні ночі недовгі, зате солодкі. Тарас прокинувся, коли батька і матері вже не було в хаті – вони, певно, пішли на панщину, а Катря поралася на подвір'ї.

Хлопчиків не хотілося вставати, і він перевернувся на другий бік. І знову бачить сни, та ще й які!

Сниться Тарасові, ніби він сидить на зеленому шпориші на вулиці, а повз нього суне сила-силенна всякої птиці. Дивовижні птахи низько вклоняються йому і зникають. Ось поважно виступають індики з пишними хвостами... під сонячним промінням веселкою міниться їхнє пір'я. Ось селезні з різнобарвними кучерями, півні з великими червоними гребінцями, кури. Пролітали сотні малих співучих птахів, а над ними величезний орел махнув крилом, мало не зачепивши Тараса. Він прокинувся.

У хаті був день. Схопився, нашвидку умився, а тут і Катря прийшла, смачним сніданком нагодувала.

– А тепер мерщій гратись на вулицю, та далеко не ходи!

З вулиці несло гарячу пилюку через тини, перелази; вона осідала на вишнях, городині. Білі метелики літали з квітки на квітку по бур'янах.

Здіймаючи куряву, Тарас на баскій лозині під'їхав до перелазу.

– Не збивай пилюку! Бач, полохаєш пташок і метеликів, – казала сестра.

– Катрюсю, а звідки до нас на літо прилітають пташки?

– Пташки прилітають до нас на літо з далекого краю, з-за синього моря. На зиму вони знову відлетять туди, в ірій, де ніколи не буває зими, де завжди літо. Пташки прилітають до нас ще й тому, що їх люблять діти. Ти любиш пташок?

– Люблю. А чим живляться пташки?

– Комариками, мухами, метеликами...

– А чого метелики бувають і білі, і червоні, жовті і всякі? Чого комарі кусаються?

Тарас розпитував, а Катря ледве встигала відповідати...

– Катрюсю, а чорногузи теж відлітають в ірій?

– Еге ж, відлітають.

– Кажуть, що в чорногузів крем'яні зуби. Чи правда, що ними вони крешуть вогонь і можуть хату підпалити?

– Ні, Тарасику...

– Катрюсю, розкажи казку про чорногузів.

Катря розповідала, він уважно слухав, пригорнувшись до неї.

– Ходімо до хати, я тобі хлібця дам.

– Хлібця не хочу...

– А що ж я тобі дам? Треба їсти та великому рости. Хто хліб їсть – росте, і ти виростеш...

Катря винесла Тарасові великий шматок хліба, повернулась у сіни, взяла мірку зерна і посипала курям. Тарас сидів і любувався півнем.

Катерина малювала півники

Ранок був ясний, сонячний. На небі ні хмарки. Тиша. Тарас проснувся дуже рано. Йому не спиться. Катря ще вчора казала, що буде хату мазати... Коли помаже – нові малюнки на стінах розмалює.

"І у нас будуть нові півники, – подумав Тарас. – Он у Бондаренка помазали хату і хіба такі півні намалювали!.. У нас будуть кращі... Катря малює краще всіх на світі.

У Решетилів стіни розмальовані квітами. Скільки їх там! І маки, і всякі квіти: сині, зелені, червоні... У хаті Оксани Ковалівни – чорнобривці...

Проте у нас буде найкраще".

Ярина з Марією ще спали в запічку, Микита на полу, Катря, видно, давно вже господарює... Не спиться Тарасові, і він швиденько стає з полу на долівку. Тихенько, щоб не розбудить сестричок і брата, одчиняє двері, виходить у сіні, надвір.

Свіже ранкове повітря дихнуло в обличчя.

В садку весело виспівували пташки. Соловейко то ніжним, тоненьким голоском дріботів, то тьохкав, аж на серці радісно ставало.

– Чого це ти, Тарасику, так рано встав?

– Я тобі на поміч прийшов.

– Та й помочи з тебе! Спав би! Людські діти ще сплять. Уранці найсолодший сон.

– А мені не спиться, Катрусю. Ти ж казала, що будеш хату мазати і нові малюнки на стінах намалюєш.

– Еге ж, буду мазати, нові малюнки намалюю, – говорила Катря, розводячи білу глину в черепку. Біля хати була вже замішана руда глина.

"Шпарувати буде", подумав Тарас.

Катря мазала хату, а під руками весь час вештався братик і надокучав питаннями: коли та які малюнки вона малюватиме.

– Катрусю, ти на комині нові півні намалюєш?

– Намалюю, але почекай трохи й не перешкоджай, не ходи під руками, а то й свята застануть з віхтями.

Хату побілено, помазано долівку. Поки вона сохла, Катря в сінях заходилася готувати фарби, щоб на стінах і на комині намалювати нові малюнки.

– Катрусю, зроби, щоб півень не такий сердитий був. Додав чубчика – гребінь дуже похилився. Катрусю, додав трохи хвостика.

І на комині з-під умілих рук вирости на високих ногах два півники.

Тарас аж підстрибував з радощів.

"Як виросту, буду малярем".

На торговиці

Тарасові пішов дев'ятий рік, а він міркував розсудливо, як дорослий. Любив спостерігати природу, його захоплювало, як з квітки на квітку перелітали бджілки, збираючи мед, як цвіли і відцвітали дерева, як між листям спочатку висіли зелені сливи, вишні, а тепер червоні, аж чорні. Батько з великою корзиною переходив від дерева до дерева, збирав сливи, щоб завтра відвезти на торговицю.

— Ти, Тарасе, краще допоміг би добрих слив нарвати.

Син кинувся допомагати.

До вечора всі корзини були наповнені і укладені на віз. Рамо вранці, ще й не починало сіріти надворі, батько запряг волів, щоб їхати на базар. Прокинувся й Тарас, почувши тиху розмову батька з матір'ю.

— Тату, я теж поїду на торговицю.

— Хай їде, світа більше побачить, вже ж не малий, — сказала мати.

Батько погодився. Тарас дуже зрадів — він уперше поїде в Богуслав, у велике місто — на торговицю.

Ще не встигли запрягти воли, як Тарас сидів у передку з батогом на довгому пужалні з червоною китичкою — це так Катря прикрасила.

...Минули кирилівські вулиці. Село лишилося позаду. Де-не-де видно було вогники з вікон хат, що ховалися в зелені садів.

Проїхали кілька довгих гонів. Під лісом замиготіли вогні економії "Шампанія".

— О, вже й пани прокидаються, — сказав батько, — це вже ми спізналися на базар.

...Минали Моринці, Почапинці, Медвин і Сайки. От і Богуслав. Внизу зеленими берегами текла широка річка Рось. З-під землі на березі і подекуди з води виглядало велике каміння. Тарас уперше бачив таку широку річку і такі великі кам'яні скелі. Воли жвавіше ступали з гори, поспішаючи до води.

— Тату, що то?

— То водяний млин, сину. Тут їх більше десяти.

По річці на великому канаті ходила баржа. На ній Тарас з батьком, сидячи на возі, переправилися на другий бік. Волів перегнали вбрід. Особливо широкою Рось здавалася Тарасові на переправі, коли вони були на середині. Навколо вода, а тут ще й баржу гойдало. Другий берег, великі верби з довгими тінями у воді наближались поволі-поволі.

Нарешті переправились. Запрягли воли і поїхали на торговицю.

Під горою, біля кам'яної білої церкви, розкинувся базар. Скільки тут люду! І чого тут тільки немає: рядами стоять гончарі з мисками, глечиками, горшками. Тарасові дуже сподобались малюнки на них, особливо на великій, як діжа, макітрі. А далі стояли вози з сливами, яблуками, грушами. Тут і Шевченки стали в ряд. Воли випрягли, поставили до сіна.

Тарас сидів на возі, оглядаючи зверху великий натовп людей, які, наче хвиля, гойдалися з краю в край. Ось з бандурою через плече йде базарною площею сивий

кобзар з поводитарем. Він співає думу про Марусю Богуславку:

На Чорному морі.

На камені біленькому,

Там стояла темниця кам'яная...

Слухав Тарас уважно думу, слухав її і народ.

*Маруся Богуславка
Добре дбає —
До темниці приходжає.
Темницю відмикає.
Всіх козаків-невільників
На волю випускає.*

Отака була Маруся Богуславка!

— Татусю, можна мені туди піти, пісню послухати?

— Можна.

Бриніла жалібно бандура, а кобзар, схиливши голову, вже співав іншої:

*Ой Морозе Морозенку, ти славний козаче!
За тобою. Морозенку, Україна плаче.
Не так тая Україна, як те горде військо.
Заплакала Морозила, ідучи на місто...*

Довго слухав Тарас кобзаря. Повернувся до воза, коли батько закінчував розпродувати сливи.

— Уродило нам, нехай буде й людям! За ціною я не гонився, аби додому не везти. А тепер, сину, ходімо базарувати!

Батько відклав з калитки кілька мідяків у кишеню. Калитку цупко зав'язав і сховав. Купив дітям по прянику — розмальованих коників. Потім купив солі та ще деякі дрібниці, що мати веліла. Ледве протовпились на середину майдану, де стояли намети. В одному з наметів продавали ікони, картини, малюнки різні. Такі малюнки Тарас бачив уперше.

"Як то люди вміють так добре малювати", думав він.

Запрііши воли, виїхали з торговиці на вулицю Богуслава. Тільки тепер Тарас розглядів місто: хати одні панські, під черепицею інші — ні селянські, ні панські, а якісь чудні: віконниці розмальовані, з візерунками, попід стріхою різьблення, двері пофарбовані, а на одній хаті навіть димар прикрашений дерев'яним качуром.

Сонце звернуло з полудня. Позираючи на небо, батько підганяв воли, щоб завидна виїхати за Богуслав у степ.

Переїхали Рось. Повіяло вечірньою прохолодою. Мовчазний їхав Тарас з торговиці і всю дорогу думав, передумував, що він бачив, що чув на базарі. На думку спадали народні пісні, думи і, зокрема, дума про Марусю Богуславку — відважну дівчину, яка

визволила сімсот козаків з бусурманської неволі. Тарас пригадав навіть мотив думи і замуликав собі потихеньку. Батько почув і похвалив:

— Ти справжній кобзарі

Сонце сідало просто на землю. Червоне коло ховалося в могилу потім зникло зовсім. Ще деякий час небо освітлювали яскраві заграви. Незабаром смеркло. Батько зупини" воли, випріг І пустив попастись у степ. Тарас лежав на возі, а батько на траві. Вгорі кигикала чайка...

Тарасові довго не спалось. То йому здавалось, що незвичайне" загадково шумить степ, то з неба зривається зірка, палає, лишаючи ла собою яскравий слід, то ніби зірки ворухнуться, мерехтять, міняються незвичайними кольорами. Тарас вдивлявся в одну найбільшу зірку, думав, поки не заснув міцним сном.

Тарас на панщині

Погасли зірки на небі, і тільки блідий місяць повис у повітрі.

На сході червоні заграви осяяли обрій. До схід сонця зібралась її мати на панщину, а батько ще звечора пішов на займище, щоб вночі покосити пшеницю, бо вдень дуже сиплеться.

— Мамуню, і я з тобою піду. Я тобі допомагатиму.

— Добре, підеш. Зайдемо до діда Івана й вирушимо в степ разом.

Ще сонця не було на небі, а надворі вже стояв світлий ранок. Зібрались і гуртом пішли вулицею родина Шевченків, двоє з двору Решетила, Сокирка і старий Бондаренко. Насупроти, знявши куряву, скавав вулицею на коні лановий. Здаля вже видно було, що він сердитий, червоний. Люди тиснулись до тину. Кінь захріп і раптом зупинився. Вершник, кремезний чоловік з червоно-синім носом, пухкими з ряботинням щоками, кричав на людей, лаявся:

— Пся крев! Скоро сонце зійде! Пшениця висипалась! Через вас мене пан лає!!! На панщину, лайдаки!!!

Нагай свиснув в повітрі... Діда Івана як ножем різонуло по спині. Ще раз свиснув нагай — сорочка розсікла, і закривавлені плечі схилились перед лановим. А той далі бив Решетила, Сокирку, Бондаренка, які покійно стояли біля тину. Потім ударив коня, і той вихором помчав уздовж вулиці.

Як від'їхав лановий, Тарас міцно припав до діда. У грудях клетотів гнів, ноги тремтіли. Дідусь долонею прикривав побите плече. Крізь пальці текла кров. Похмурі І мовчазні пішли вони на панщину. Вже були за селом, коли червоне вогняне коло із сходу вийшло на небо й позолотило геть усе навкруг. Багато людей йшло в степ чоловіки, жінки, діти. Матері на руках несли немовлят, за плечима колиски, триноги.

Усі поспішали на своє займище. То на жнива пани свій лан поділили на займища для кожного двору, і кожний поспішав мерщій свою пайку зробити і здати лановому. От чому батько косив усю ніч. Справді, коли Тарас з матір'ю прийшли на лан, то багато покосів лежало рівними смужками, довгими гонами.

Батько стомився, зблід, усе хотів припасти до землі на відпочинок, але раз по раз твердив:

— Поки сонце припече, треба пройти ще два-три покоси.□Батько і мати працювали не спочиваючи, а Тарас бігав по стерні, підносив перевесла, поки добре ноги наколов.

— Не стільки з тебе допомоги, скільки потім буде мороки, — ноги лікувати. Іди, сину, посидь краще на снопах!

У пшениці западпадьомкала перепелиця. Тарас вслухався в той спів, і йому дуже хотілося побачити пташку. Ось на сусідньому займищі докінчують зажинку... Звідти одна по одній вилітали перепілки. Летіти їм було важко, вони падали на землю і зникали десь під снопами. Прибігши сюди, Тарас сунув руку під снопи — відчув тепле пір'я. Просунувши руку глибше, витяг за крило перепела. Перелякана пташка ховала голову. З радощів хлопець вчинив галас.

— Що трапилось, сину? — гукала перелякана мати.

Вона кинула в'язати снопи, побігла до Тараса. А син сидів з перепелом у руці біля снопів і кричав.

— А цить! На смерть перелякав мене!

Тарасові стало ніяково. Замок. Мати зв'язала крильця і віддала йому перепела.

— На, Ярисі понесеш! Та вкинь у торбу, а то проґавиш, втече.

Сонце ставало на обідню пору. Тепер воно не гріло, а вогнем пекло. Тарас знайшов затінок під копою, ліг і заснув. Снилось йому, що він уже великий, косить на полі панську пшеницю, а мати під копою годує маленьку Марійку. Навколо багато людей працює... Коли це з-за гори йде здоровенний пан і своїми чобітьми душить людей. Галас, крик... Тарас схопив цурку та як шпурне... І та цурка, наче стріла, полетіла на пана і влучила просто в серце. Упав пан... А Тарас прокинувся. Батько докошував пшеницю, мати в'язала. Навколо люди, кожен на своєму займищі, працюють, обливаючись потом, як водою.

Десь далеко загуркотів грім. Прохолодою повіяв вітер від Пединівки. Насувалась чорна хмара, яка швидко закривала небо. Крілаки забігали по степу, вкладаючи снопи в копи. Ледве встиг батько покласти останнього снопа на полукіпок, як полив густий краплистий дощ. Тарас заліз під копу, а батька і матір змочило до рубця. Швидко налетіла та й швидко промчала над степом чорна хмара. Знову засіяло сонце, парувала земля і батькова одежа, яку він постелив на стерні, а сам допомагав матері в'язати перевесла. Повівав легенький вітерець і так швидко сушив довгі покоси пшениці, що через півгодини її вже можна було в'язати. В'язали мати й батько, а Тарас носив перевесла. Стерня після дощу стала м'якою й не дуже кололась. Потім батько знову косив, а мати в'язала до смерку.

— Буде ще дощ, — сказав батько і показав на сонце, що заходило за темно-синю стіну.

Небо засіялось зірками. Вплив місяць, перевернутий серпом, і аж тоді рушили кріпаки з степу, потомлені, похмурі, мовчазні, йшли не поспішаючи, ледве ступали, виснажені тяжкою працею. Коли по минули останню межу і ввійшли у село, Тарас

згадав свій сон на полі й подумав:

"А здорово я влучив цуркою того великого пана!"

Щоб фарби були як живі

Великдень. Під хатою на причілку проти сонця сиділи Тарасові тітки і гомоніли про се, про те. Тарас, Яринка не відходили від них.

Тітка Олена, Домаха, Явдоха – рідні сестри батька – давно не бачились...

Зайшла мова про дяків. Тітка Домаха хвалила хлипнівського дяка.

– І співучий, і говорун, і малює картини, ікони, дуже добре малює.

– Та як виведе фарби, ну просто тобі як живі... Ікони намальовані так собі, не скажу, що добре, а от фарби хороші, рожеві, аж горять.

А тітці Явдосі до вподоби тарасівський дяк, що малює ікони Івана-воїна.

– Ну справжнісінький тобі воїн!

Тарас, сидячи на призьбі, вслухався в розмову тіток, йому хотілось навчитись так малювати, щоб фарби були як живі.

"Де б його добути справжніх фарб?" думав Тарас.

Роблені з квіток, цибулі, соняшникова листя не такі. Коли ще була мати жива, у Вільшані купила синьої й зеленої фарби. Катря тими фарбами комин і стіни розмалювала. У Катрі Тарас навчився робити фарби-саморобки. Він навіть домішував білок з крашанок, щоб фарби вилискували.

"І які ото фарби у хлипнівського дяка? Я піду до тітки в гості, не посоромлюсь і до дяка зайти, – міркував малий маляр. – Справді, чого мені соромитись? Я розкажу йому, як я з квіток роблю фарби, з цибулі, а він нехай свої покаже".

Тітки давно вже пішли в хату. Тарас сидів на призьбі і, наклавши різних квітів та листя, добував з них сік.

Після великодня пощастило Тарасові побувати у Хлипнівці. Погостював він трохи у родичів і вирішив піти до пана дяка, що добре малює.

Підійшов до подвір'я. Глянув через перелаз, а дяк по двору походжає, щось собі наспівує. Тарасові якось боязно стало. Та дяк, запримітивши його біля перелазу, сам підійшов:

– Чого тобі, хлопче, треба?

– Я до вас з а порадою...

– Ну, ну, заходь!

Дяк був зовсім молодий, вуси й борода рідкі-рідкі, а очі дивились так допитливо, що Тарас зніяковів.

– Чий ти?

– Я не тутешній... З Кирилівки... Шевченко Тарас... Чув, що ви добре малюєте і що фарби у вас живі... Ідучи повз вашу господу, я й насмілюсь подивитись, попросити поради... порадитись...

– Давай радитись, але перше – хто ти, де твої батьки, чого тебе цікавлять живі

фарби?

Тарас розповів, що він сирота, вчився у дядька Рубана, Богорського, служив у попа Кошиця і що хоче стати малярем.

Далі дядько розпитав, як почав він малювати, як фарби з квіток та цибулиння навчився робити.

- Що ж ти вмієш малювати?

- Усе малюю, що бачить око.

Дядько дістав аркуш паперу, олівець...

- Ану намалюй мені, що бачить око.

Малий маляр сів на пензлик біля дриґівні, глянув на дядьківську хату з ганком. Під хатою проти сонця грілись кури, а спереду, наче сторож, на високих ногах стояв півень. Тарас швиденько накидав контури хати, призьби, ганок і грушу з молодим листям, а півня і курей по справжньому намалював. Це йому не первина.

Дядько подивився і об полі вдарив.

- Гм!.. Гм!.. Рука в тебе, видно, малярська.

Хлипнівський дядько учився у Києво-Печерській лаврі у художній школі. Навчився малювати святих, але щоб живого півня намалювати – куди там. Треба мати справжнє художнє око, спроста півня не намалюєш.

Дядько завів Тараса до світлиці і показав йому свою роботу – ікони. Виблискувала зовсім свіжа фарба, пахло вареною олією. Фарби й справді були чудові, переважно зеленого й червоного кольору.

Малий маляр з захопленням дивився на малюнки. Святих важко було пізнати, і навіть відомий йому Миколай на одній дошці був чорнявий, а на другій – сивий.

- Так от, приходь, будеш учитись, тільки у пана управителя треба дозвіл узяти.

- Добре, піду, пощастило б тільки дозвіл узяти.

- Ну, щастя тобі, Тарасе.

Тарас повернувся з Хлипнівки додому. Дядькові малюнки стояли перед очима, від пахощів свіжих фарб туманилося в голові...

* * *

Тарас не йшов, летів у Вільшану до управителя за дозволом учитися малювати. Дорослі кріпаки боялись переступати поріг панського дому, а Тарас такий сміливий – відчинив хвіртку, підійшов до великих дверей і постукав.

За хвилину стояв перед паном управителем, який презирливо розглядав малого кріпака, що наслідився порушити тишу панських покоїв.

- Ну, що скажеш?

- Я з Кирилівки, Тарас, син Грицька Шевченка. Хлипнівський дядько бере мене в науку. Прошу вашого дозволу вчитись малювати.

- Що, що? Малювати? Кріпак хоче вчитись малювати!.. А чи ти подумав, що сказав?

- Подумав, пане. Я дуже люблю малювати...

Але пан більше не слухав. Роздратовано схопився із стільця.

- Малярі мені не потрібні! Для рук твоїх досить і іншої роботи.

Тарас сміливо стояв перед паном. Це було незвичайним явищем у панській господі.

- Прошу, пане, пустіть мене в Хлипнівку!..

Пан почервонів і різко викрикнув:

- На кухню!

На голос пана до кімнати вбіг служник.

- На кухню!.. Чистити картоплю! До челяді!.. - і пан одвернувся до вікна.

Спідлоба глянув Тарас у його бік. Покірливо схилив голову, а серце горіло гнівом...

* * *

Золоті в тебе пальчики

Якось Тарас ніс подвір'ям воду до кухні і почув галас паненят у садку:

- Учитель, учитель! - і вони кинулись назустріч літній людині. Оточений панськими дітьми, учитель сів на лавочці й почав щось розповідати.

Поставивши відра на землю, Тарас підкрався до огорожі послухати, про що йтиме мова. Серце його завмирало в грудях.

Учитель Превлоцький розповідав дітям, що вчитиме їх малювати. І одразу розпочав урок. Він пояснював просто, ясно, а панські діти ніяк не могли второпати. "І чого тут не розуміти", дивувався Тарас.

Учитель ще раз пояснив, і Тарасові здалось, що навіть баран, який ходив по подвір'ю і скуб траву, і то вже міг би розібрати... Прощаючись, учитель сказав, що приходить щодня в післяобідню пору, і звелів паненятam приготувати папір та олівця.

З того дня Тарас почав потай слухати уроки малювання. Зранку він дуже вправно працював на кухні, щоб скоріше усе впорати, а в обідню пору зникав, що й не розшукати.

Сховавшись за тином, хлопець уважно слухав, що говорив учитель. Він сумлінно перемальовував усі малюнки, які давав учитель своїм учням. Незабаром Тарас навчився знімати натуру, затушовувати тіні.

Одного разу вчитель примітив, що якесь бідне хлоп'я, сидючи за тином, слухає його і щось малює.

"І що то воно може малювати своїми огрубілими пальцями", подумав учитель і підійшов до огорожі. Його здивуванню не було меж - кріпацька дитина тримала в руках чудово виконаний малюнок.

Учитель глянув на руки Тараса, на чорні, загрубілі від тяжкої роботи пальці й промовив:

- Золоті в тебе пальчики, хлопче... Дай малюнок...

Схопились панські діти, обступили вчителя, в руках якого було пречудово виконане тільки-но дане їм завдання.

Учитель розпитав Тараса, хто він, чий, звідки, як опинився серед челяді, що робить, похвалив за малюнок і дозволив приходити на уроки.

- Учись, учись! З тебе буде маляр! - І дав Тарасові аж п'ять аркушів паперу й олівець.

Козачок

- Голос у тебе, Тарасе, гарний. З таким голосом можна сміло й на людях співати. Кажуть, у пана свій театр буде.

- Ні, співати я люблю, але в панському театрі не хочу зовсім. Коли вже що вирішив, не можу змінювати.

- А що ж вирішив?

- Я повинен стати малярем!

- З тебе ж хочуть кухарчука зробити.

- Та не зроблять...

Після такої розмови з Тарасом головний кухар уже не пропонував йому проситись до панського театру. Коли на кухні усе пороблять, він бувало дає команду:

- Перепочинок, усі до мене. Тарас, сідай поряд, поспіваємо трохи.

Так минали дні за днями.

Якось головний кухар поскаржився панові:

- Тарас непоганий хлопець, жвавий, роботящий, але кухаря з нього не буде. Руки його не так до чавунів, як до паперу липнуть... Сьогодні на запічку знайшли цілий жмут малюнків... Мало йому паперу, він на стінах, на каstrулях малює. Дозвольте цього маляра з кухні випровадити.

- А ти б його лютіше привчав, карав.

- Так ні, він слухняний, розумний, але його руки до кухні не стоять, - не буде з нього кухарчука. Може, панові треба мати своїх малярів?

Управитель мовчав, щось думаючи. Кухар тільки дивився панові в спину, переступаючи з ноги на ногу і чекаючи відповіді.

Раптом пан повернувся до нього.

- Так, кажеш, жвавий, розумний Тарас? Приведи до мене!

Кухар вклонився й мовчки вийшов.

- Тарасе, тебе пан управитель кличе!

"Навіщо я йому? Ніби ні в чому й не провинився", хвилювався Тарас, йдучи до панських покоїв. Обережно прочинив двері:

- Можна, пане?

- Заходь. Так от що! Бачу, не буде з тебе кухаря, - козачком будеш! - Управитель підвівся з-за столу, пройшовся по кімнаті, став біля вікна і довго дивився у двір.

Тарас мовчки стояв біля порога, переступаючи з ноги на ногу.

Побачивши, що Тарас ще в кімнаті, пан додав:

- Будеш добре прислужувати панові - гаразд, а коли погано - на стайні розуму додадуть...

Тарас не раз бачив, як там "додають розуму" кріпакам. Від однієї згадки у нього

потемніло в очах.

- Що ж я буду робити у пана? - спитав несміло.

- Невелика робота: панові люльку подати, вода в склянці щоб завжди була, Усе робити, що пан скаже. Незабаром приїде наш господар Павло Васильович - йому і прислужуватимеш, а поки що в моєму домі козачкуватимеш. Ну, йди!..

Пішов Тарас до панських покоїв. З думки не сходило: як він буде вчитись малювати?. Адже тепер не зможе слухати уроків малювання Превлоцького.

У панських покоях все було незвичайне, панське. Навіть повітря. Панова покоївка пояснила йому обов'язки, і Тарас здивувався: хіба це робота? Він звик до праці, до важкої праці, а тут сиди та й мовчи. І це зветься - козачок.

* * *

...У літньому саду вчилися малювати панські діти, вони звикли завжди бачити за тином Тараса.

"Де ж це наш Тарас, куди він подівся? - дивувався Превлоцький. - І на кухні не видно. Жалко, що він кріпак, а з нього був би неабиякий маляр".

Превлоцький знайшов Тараса

Учитель малювання Степан Степанович Превлоцький, схиливши голову, повільною ходою йшов до будинку пана Дмитренка - управителя маєтками поміщика Енгельгардта - і наспівував улюблену пісню. Відчинивши двері, він зупинився в передпокої, здивовано кліпаючи очима - перед ним стояв Тарас. Зразу не міг збагнути, як він сюди потрапив, не помітив навіть, що на ньому чистий одяг.

- Здоров, Тарасе! А я думав, де це ти подівся, що тебе не видно в саду.

Тарас замість відповіді тяжко зітхнув.

- Значить, ти вже козачок?

- Буду прислужувати панові.

З передпокою Превлоцький пішов у кабінет пана і довго про щось там розмовляв. Зайшла мова про мистецтво, про видатних художників, про учнів Превлоцького. Раптом Тарас почув своє ім'я.

"І що вони можуть про мене говорити?".

Перегода Превлоцький повертався в хорошому настрою в супроводі самого Дмитренка.

- Мак ми з вами домовились, що я через день Тарасові роботу даватиму, аби він не нудився тут. Хай малює.

- Нема заперечень, Степане Степановичу, якщо тільки вас це не утруднить. Ви кажете, що в нього є смак, то, про мене, хай собі малює. Я, наприклад, у цьому смаку не маю, у мене свій інтерес...

- У Тараса є бажання і смак. А я думав, де він запропастився? Ну, вже коли я його знайшов, - робота піде на лад. Завтра я принесу паперу, олівець Тарасові.

- Про олівець й папір не турбуйтеся, я йому сам дам, у мене є.

Превлоцький пішов, управитель перегода виніс жмут паперу і кілька різнокольорових олівців.

У Тараса на серці було свято. Тепер йому здавалось, що він найбагатша людина на світі. Крім того, другого дня учитель подарував йому кілька малюнків і загадав намалювати. Довго й уперто малював Тарас дуба, Усе не виходило, а таки вийшло!

Хазяї Тараса

Коли помер поміщик Василь Васильович Енгельгардт, понаїздило родичів не стільки щоб поховати пана, як пожитися чим-небудь: Енгельгардти, Браніцькі...

Але кріпакам від того не легше стало, не полегшало і Тарасові. Одні села – Вільшана, Вербівка, Воронівка, Товста, Зелена Діброва – мали перейти до Браніцьких, а Кирилівка, Моринці, Пединівка, Будище, Майданівка – до Енгельгардта Павла Васильовича. Тарас чув, як сперечались пани за кожну кріпацьку душу, як пан управитель відстоював то одного, то другого майбутнього хазяїна. Як і чекали, Павло Васильович Енгельгардт приїхав у Вільшану з далекого міста Вільна з своєю молодого дружиною. Пан бадьорився, випинав себе груди, бундючився, як індик, безперестанку крутив малі чорненькі вусики, схожі на щурячі хвости. Пані Софія Григорівна гонористо держала голову, яка була запнута гарною наміткою і прикрита бриликом. Кофточка на ній біленька з нашивками, спідниця тяглась довгим хвостом. В попереку пані була перетягнута чорним шовковим не то поясом, не то вервечкою. Тарас глянув на неї: справжня оса!

Та Софія Григорівна, принаймні, не була таким страховищем, як управительша. Вона, як і всі пани, ненавиділа кріпаків, але любила прості українські пісні і поводитись лагідніше.

Зате Павло Васильович Енгельгардт, якому мав тепер Тарас прислужувати, був сердитий, вимогливий.

– Павле Васильовичу! Оцього я вам підібрав у козачки – доповідав управитель, показуючи на Тараса, який стояв тут же.

– Як звати, хлопче?

– Тарас!

– Сирота, – пояснив управитель. – Він і малює добре, і співає гарно, слухняний...

– Гаразд! Сьогодні ти вільний, он там у передпокої сиди, – спокійно сказав Енгельгардт.

"І вільний, і сиди в передпокої", подумав Тарас.

Енгельгардта обступили гості і родичі. Кожен з родичів хотів вирвати для себе більше, а уповноважений графині Браніцької – заслужити похвалу.

Розподіл маєтків вирішено відзначити в Будищах бенкетом. З Вільшаної одна за одною вирушили карети панів до Будищ. Слідом за ними на підводах – прислуга, козачки, серед них і Тарас. Панський палац у Будищах здавався йому якимсь раєм. Особливо красиво було в парку із столітніми дубами, з високими гостроверхими

тополями. Ще й вечір не зайшов, як у пана почався бенкет. Тарас нудився без діла. Він довго блукав навколо палацу, по парку, поки не згорнувся калачиком під столітнім дубом й заснув.

Не чув Тарас, як шуміло, гуло в панському будинку, не чув, як затихло бенкетування. Схопився від сонячного променя, що пробився крізь гущавину дубового листя і впав у вічі.

* * *

Минуло ще кілька днів.

Уранці пан і пані збиралися в дорогу. З передпокою Тарас чув наказ пана управителів.

– Тарас мені до вподоби, годиться в козачки. Весною я повернусь, деякий час буду на господарстві, а від'їжджаючи, візьму слуг і козачка Тараса до Вільна. Стежте, щоб не розпаскудився.

– Ні, він більше малює!

– Хай собі малює!

* * *

Куди б не їхав Енгельгардт, з собою возив Тараса. На те він козачок! Тарас бував і в Будищах, і в Майданівці, і в Зеленій Діброві, і у Вербівці, і у Вільшаній. З усіх селищ йому наймиліша Вільшана, бо тут живе вчитель малювання Степан Степанович Превлоцький. Тарас мріяв, іноді ночі не спав і мріяв стати малярем. Превлоцький все нові поради дає, і малюнки стають цікавими. Пробував портрети з натури – виходять. Щоразу, вертаючись з подорожі, хлопець поспішав до вчителя з новими малюнками.

– Ну, показуй!

Тарас бережно розгорнув папір, а Превлоцький мовчки розглядав малюнки і позирав на Тараса.

– Добре, дуже добре! Тепер розглянемо кожний малюнок окремо.

Учитель малювання пояснював Тарасові, а той ловив кожне його слово і з кожним днем малював краще й краще.

* * *

У Корсунь на Рось зелену

Тільки почало світати, як на панському подвір'ї знялася метушня, почалось готування до поїздки в Київ. Конюхи чистили коней скреблами та щітками, підшивали збрую, наводили блиск на дзвіночки та великі мідні бляхи на гнuzдечках. Челядники під возовнею чистили фаєтон і споряджали три вози з різною провізією, з якою пан поїде в дорогу. Не сам їде, а бере свою кухню з кухарчуками, своїх слуг і козачка.

"Де ж я їхатиму! – подумав Тарас. – Чи на возі разом із слугами, чи на козлах фаєтона поруч кучера?".

Коли зійшло сонце, готування закінчилось. Рушили.

Великий фаєтон, запряжений четвернею, переїхав місток і повільно котився під

гору й далі в степ.

* * *

Пані ховалась від сонця під зонтиком, що гойдався за рухом фаетона. Поруч Софії Григорівни дрімав пан Павло Васильович, надутий, от-от лопне.

Кучер натягував віжки, стримуючи коней, що летіли, як орли. Поруч кучера сидів панський козачок Тарас, оглядаючись на всі боки. Он і Корсунь, весь у зелені, оперезаний синьо-зеленим поясом річки Росі.

* * *

Великі скелі скували береги, а вздовж річки розкинулись розлогі верби, хоч малюй пречудову картину.

Ночували в Корсуні. Рось у ночі була якась надзвичайна, казкова.

Купавсь місяць у воді, небо усіяне зірками, здавалося глибшим і ширшим. І верби не такі, як у Вільшаній.

Тарас довго не міг заснути...

Другого дня слуги і кухня виїхали ще до світанку в напрямі на Київ. Обідати вони мали приготувати панові десь у зеленому гаю, бо пані Софія так звеліла. Тарас з кучером чистили фаетон, лаштувались у дорогу. Пани прокинулись, поснідали і вирушили через Рось дорогою на Білу Церкву.

У Києві

Ночували в Білій Церкві в маєтку "Олександрія", що належав графині Браніцькій, сестрі Павла Васильовича Енгельгардта. У всьому маєтку не вгавала метушня – тут готувались зустрічати царя й царицю. Господаря Тарасового обслуговували козачки графині, а Тарас весь вечір сидів, нудьгуючи, в палаці.

Поснідавши, пани виїхали до Києва.

Фаетон, запряжений четвернею, мчав легко проти вітру, лишаючи позад себе довгий хвіст пилуки. Кучер на козлах випинався свічкою, натягував віжки, пильним зором пронизуючи далечінь. Тарас поруч нього напружував очі, щоб скоріше побачити Київ.

* * *

Чим ближче під'їжджали до Києва, тим більше бігло назустріч сіл, хуторів, великих селищ.

– Он і Лаврська дзвіниця заблищала золотим куполом, – сказав кучер.

Тарас прижмурих, прикриваючи рукою, очі і побачив, як в далині в небі засяяло золото.

* * *

Проїхали Васильківську заставу. Місто підступало все ближче й ближче. Дедалі ясніше витикалися з зелені великі будинки, високі, із золотими верхівками церкви.

* * *

Тарас ледве встигав оглядати місто, і йому хотілося, щоб коні не так прудко бігли.

Зупинились у панському будинку, де на воротах було написано: "Енгельгардтів дім". Тут жили родичі Павла Васильовича. З двору виднілись верхи, теж золоті, Софіївського монастиря.

"Тай багато ж золота у цих містах", думав Тарас, допомагаючи кучеру біля фаєтона.

Пан і пані, гостинно зустрінуті, пішли і дім. Кучер і Тарас пообідали на кухні, і тільки Тарас вийшов на подвір'я, як вгледів свого господаря. Павло Васильович звисока зміряв його своїм офіцерським поглядом і сказав: "Даю тобі, Тарасе, на три дні волю"...

Пан пішов, козачок стояв і від щастя не знав, що робити.

Три дні волі

Почало світати. Умившись, тарас взявся допомагати куховарам, які вже бігали по кухні, збираючись готувати страви. Перебування у Вільшаній на кухні не пройшло для Тараса марно: тепер він міг показати міським кухарям свою вмільсть у куховарській справі – чи котлети рубати, чи картоплю чистити, чи якусь іншу роботу виконувати. Тарас працював, як справжній куховар.

Після снідання він вирішив оглянути місто Київ. Усі радили подивитись Хрещатик, Золоті ворота, Софію, Поділ, Дніпро, Царський сад і палац, побувати у Лаврі, печерах, у Видубецькому монастирі.

Куховар дав Тарасові кусень хліба в хусточці.

– Набігаєшся, їсти захочеш – хліб солодший за мед буде.

Вийшов Тарас на широку вулицю, звернув праворуч, дійшов до Софіївського собору. Хотів було туди завернути, та багато панів там стояло і кожному треба було вклонитись.

Звернувши праворуч, пішов униз і опинився на Хрещатику. Все навколо здавалось незвичайним, дивовижним. Між двома похилими горами широка долина. По один бік стояло п'ять великих будинків, а біля них кілька маленьких хаток. По той бік гора поросла густим лісом лип, тополь. У долині ліворуч великий ставок з похилими вербами, осоками, каштанами.

У затінку під старим каштаном сиділо двоє дідів, покурюючи люльки.

– Добридень вам, дідусі!

– Здоров, козаче, здоров!

– Чи не знаєте ви, як пройти до Золотих воріт?

Діди здивовано зиркнули на Тараса.

– Звідкіля ти, козаче?

– З Вільшаної!

– Як же це ти сюди потрапив?

– Я вчора з паном Енгельгардтом приїхав до Києва. Мій пан гостює, а мені волю дав аж на три дні. Так ото я чув, що тут десть є Золоті ворота і Хрещатик, хочу подивитись.

Діди засміялись...

– Так Хрещатик шукаєш?

- Еге!

- Оце, сину, де ти стоїш, уся оця долина і є Хрещатик. - Дід набив тютюном люльку, витяг з кишені кресало і кремінь, добув вогню, припалив люльку і повів бесіду:

- По цій долині здавна текла річка. Тепер ставок пересихає і річка висохла. А ото вулиця йде вгору до Золотих воріт, друга вулиця здавна була по долині. Якраз отут і був перехрест: схрещувались дороги, то люди й почали це місце хрещате звати Хрещатиком.

- А я ще інше чув, - заговорив другий дід. - І таке кажуть: коли князь Володимир гнав киян на хрещення в Дніпро, то саме цією долиною, і від того долину прозвали Хрещатиком.

- І це може бути. Так ото сину, треба тобі йти вгору, отам біля Софії і Золоті ворота.

- Ми якраз в той бік ідемо.

Діди підвелися, побрали в руки ціпки і стежкою попрямували вгору до Золотих воріт. Слідом за ними, роздивляючись навколо йшов Тарас.

Калачиками, травою поросла вузьенька стежка понад високим земляним валом. Згори вал круто повертав ліворуч. Не важко було догадатись, що цю величну земляну споруду зроблено руками людей.

- Дідусю, хто зробив ці земляні вали і Золоту браму?

Дід з великими сивими вусами, сивою бородою, видно, старший, почав розповідати:

- Багатий Київ старовиною!...

Тарас дізнався, як київські князі будували земляні вали-фортеці для оборони старого міста від половців, печенігів та інших орд. Уся київська гора була оточена земляною спорудою за князя Ярослава Мудрого, який і Софію збудував і церкву надворітню із золотою брамою, що татари розбили.

- А чого брама звалась золотою?

- Двері цієї брами були вкриті листами з золота, як-от Софія, Лаврська дзвіниця.

- То золотої брами там, куди ми йдемо, нема?

- Е, сину, не то що брами, а й надворітньої церкви немає, - татари все сплюндрували. На тому місці ти побачиш тільки високу могилу.

Діди й Тарас піднялися нарешті вгору, підійшли до високої могили, гребня якої дерева верхівками не досягали. Неподалік від тієї могили стояла золотOVERХА Софія, а ззаду простяглося поле, росла городина. Навколо Софії тулились дерев'яні хатки, вкриті соломою, і кілька цегляних будинків. Тарас налічив їх аж десять.

...Коли Тарас повернувся до будинку Енгельгардтів, першим зустрів його куховар.

- Ну що, козаче, до вподоби тобі Київ?

- Та я мало ще бачив!

- Зажди трохи. Ось я тебе поведу. Підемо в Софію і Михайлівський монастир. Там така краса, що повік не забудеш.

Після обіду Тарас з куховаром пішли у Софію. І справді, яка там краса! Як понамальовано! Тараса не можна було відтягти від розписних стін, він запалився вогнем, малюнки вбирали очі.

Вийшли з Софії на майдан через гостроверху з високим шпилем дзвіницю, яка теж була обмальована, прикрашена золотом. Спереду виднівся ще один монастир з золотими верхами. Площею снували ченці, один на одного схожі.

Довго не міг Тарас отямитись від баченого.

"І все оте робили руки малярів? – думав хлопець. – Ніщо мене не спинить: стану тільки малярем!".

Усю ніч снились Тарасові дивовижні малюнки.

Другого дня він спустився на Поділ. Крамарі з великими корзинами різного краму, перекупки з кошиками, поспішали на базар.

Ось якийсь пан проїхав каретою, курява стовпом стояла в повітрі. А он якась пані з двома покоївками ледве пливе вулицею.

З вигуками й реготом сунули через площу бурсаки, намагаючись усіх перекричати. Кругом гомін, шум, крики...

Тарас зупинився перед великим будинком. Не то будинок, не то церква. Маленька баня з хрестом несхожа на церкву, а біля хвіртки на стіні ікона і напис: "Духовна академія".

* * *

Незабаром опинився він на березі Дніпра. Ще ніколи Тарас не бачив стільки води, такої широкої річки. Блакитні сивозелені хвилі котилися одна за одною, зливаючись у суцільну синь. Яскраве сонячне сяйво віддзеркалювалось у воді, перебігало зайчиками по хвилях і котилось разом з повними водами кудись в далечінь.

* * *

...Третього дня зрання Тарас пішов у Лавру.

Люди довгою стрічкою сунули, ніби німі, лаврським подвір'ям мимо дзвіниці в Успенський собор.

Одні хрестились, другі падали на коліна, шептали молитву, інші зітхали від важкого життя на землі.

Тарас стояв і дивився на високу дзвіницю. По небу сунули дрібні, легенькі, як пух, хмарки, і здавалось, що дзвіниця хилиться вбік, падає. І хто її збудував? Кріпаки! Скільки праці вкладено, скільки поту пролито!..

Щоп'ятнадцять хвилин били куранти в малі дзвони, а згодом великий дзвін бевкнув дванадцять...

...Тарас обійшов усі церкви, і найбільше його вражало малювання. Найвищої краси були візерунки, вирізані з дерева й мальовані різними фарбами, – роботи кріпаків Чернігівщини й Полтавщини. Один дідусь, що знав цих майстрів, так розхвалював їх, що аж прицмокував, і Тарас від того діда не міг відійти – усе йому хотілось довідатися, де живуть оті майстри-маляри.

З верхньої Лаври слідом за людьми Тарас добрався до Ближніх печер.

* * *

Скрізь подивився Тарас, усе побачив, запам'ятав, щоб дома було що розповідати. Потім помилювався ще краєвидами біля старовинного Видубецького монастиря і понад

Дніпром повернувся до міста.

Так минуло три дні дарованої йому волі.

На прощання з Тарасом

Повернувшись з Києва, Павло Васильович зразу ж почав готуватись до від'їзду у Вільно. Він наказав з двору челядників відібрати слуг до Вільна. Тарас, як козачок, теж мав їхати з паном. Звістка про готування до від'їзду блискавицею полинула в Кирилівку, Зелену Діброву.

...Катерина – рідна сестра Тарасова – поспішала в Кирилівку, щоб встигнути до схід сонця.

У батьківській хаті блимав світ каганця.

"Хто це так рано встає?" подумала Катерина.

Заирнувши у вікно, вона побачила сестру Ярину, що поралася біля печі. Мачуха ще спала, інші діти теж. Катерина легенько постукала у вікно. З хати вийшла Ярина.

– Це ти, сестро?

– Я!

– Чого це вночі таку даль йшла? Може, що трапилось?

– Скоїлось лихо, Ярино. Нашого Тараса пани відряджають десь далеко, у Вільно.

Ярина остовпіла. Дві сестри припали одна до одної, заплакали.

– Заженуть нашого Тараса далеко на чужину. Бідна сиротина! Хто його догляне?

– Треба сказати дідові Івані, може, він що придумає. Поки мачуха спить, сходимо до діда, скоро світати буде, бач, на світ займається.

Катерина і Ярина побігли на подвір'я дідівщини.

Дід Іван уже не спав, а Павло з дружиною пішли на панщину. Катерина розповіла про страшну чутку. Засмутився дід Іван.

– Лиху не зарадиш. Така кріпацька недоля!..

Коли зійшло сонце й попливло голубим небом, дід Іван, Катерина, Ярина та Оксана – подруга дитинства Тараса – поспішали у Вільшану.

Проводи

Другого дня пани Енгельгардти з челяддю мали вирушити до Вільна.

День був хмурий. На панському подвір'ї зарані почали збиратись люди й молодь.

Тарас і Оксана усю ніч прогомоніли наодинці. Уранці, щоб, бува, чого не забути, побіг Тарас у панські покої. Узяв свої малюнки, фарби, олівці – найдорожчий скарб. Куди понесе недоля? Хто серед чужих людей пригорне, приголубе, зігріє серце? Безталання!..

Сонце так і не пробилось крізь чорну хмару, щоб глянути на землю, обдарувати теплом знедолених людей-кріпаків, з якими пан робить, що хоче.

Павло Васильович, як ніколи, устав рано, був у препоганому настрої. Він тільки те й знав, що підганяв управителя економії, поспішаючи зарання виїхати в далеку дорогу. Управитель, як півень, метушився, покрикував на кріпаків.

Підводи з усяким добром та людьми, що виїжджали до Вільна, стояли серед двору, чекаючи наказу.

Панські музиканти збігались заспані, на ходу продуваючи труби.

Вулиця забита народом. Серед натовпу дід Іван, Катерина, Ярина, люба Оксана. Тарас стояв біля фаєтона з кучером і не міг відірвати очей від рідних.

До нього підійшов Степан Степанович Превлоцький. Жалко йому було розлучатися з Тарасом, який так полонив його серце, подавав такі великі надії...

- Не кидай, Тарасе, малювати. З тебе може бути неабиякий маляр. Малюй, що око бачить, добре приглядайся. Приглядайся до життя, воно тебе навчить!

Превлоцький взяв Тараса за плечі, пригорнув до себе.

* * *

Кілька днів тривала подорож. Чим далі від'їжджали від рідного села, тим тяжче ставало Тарасові на серці. Дивлячись на вбогі хати, на зажурених людей і замурзаних дітей, він згадував своє безрадісне, безталанне дитинство.